

Yusif Ariz oğlu Ağayev

Ölkədə qeyri-neft sektorunun innovativ inkişaf mühitinin yaradılması

UOT:338.242;338.33; JEL:A11;E23;D04;F13.

Xülasə

Müasir təcrübədə ölkələrin inkişafında innovativ amil xüsusilə aktuallaşmaqdadır. Dünya iqtisadiyyatında artıq innovativ inkişaf iqtisadi inkişafda əsas aparıcı qüvvəyə çevrilmişdir. Azərbaycanın müasir və perspektiv inkişafı innovativ yönümlülüüyü ilə gündəmdə durmaqdadır. Ölkədə son on ildə qəbul olunan proqram və yol xəritələrində bu amil ön plana keçməkdədir. Məqalədə qeyri-neft sektorunun innovativ inkişafına diqqət yetirilir, bu sahədə mövcud iqtisadi, hüquqi və digər mühitlər tədqiq olunur. Müvafiq sahənin inkişafı ilə bağlı fikirlər irəli sürülür.

Açar sözlər: innovativ inkişaf, innovasiya mühiti və siyasəti, dəstək mexanizmləri

Giriş

Azərbaycanın müasir iqtisadi inkişafının əsas strateji məqsədi elmi biliklərin və innovativ tədqiqatların nəticələrinin iqtisadiyyatda tətbiqinə nail olmaq, ölkədə qabaqcıl elmi-texniki infrastrukturun yaradılmasını təmin etmək ilə bağlı olmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırki mövcud vəziyyətin spesifikasiyası bu sahədə ciddi problemlərin qalması ilə özünü göstərir: ölkədəki elmi-texniki potensialın imkanlarından istifadə səviyyəsi yüksək deyildir, aparılan elmi tədqiqatların nəticələrinin praktik tətbiqi məhduddur, elmi tədqiqatların kommersiyalaşdırılması təcrübəsi qanəedicici səviyyədə deyildir, innovativ yönümlü elmi tədqiqatların aparılması digər ölkələrlə müqayisədə aşağıdır, elmi və innovativ fəaliyyətin təşkili və nəticələri sahəsində zəruri informasiya sistemi formalaşdırılmamışdır. Ölkəmizin elmi və innovativ inkişafı üçün köklü islahatların aparılmasına ehtiyac vardır. Xüsusilə bu sahədəki problemlərin müəyyən edilib, öyrənilməsi, yaranmış vəziyyətin yaxşılaşdırılması istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi əhəmiyyət kəsb edir. Həmçinin, belə problemlərin həllində bu istiqamətə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır: milli iqtisadiyyatımızın innovasiya iqtisadiyyatına keçid məsələsinin tezliklə həlli yollarının tapılması. Belə yanaşma isə bütövlükdə innovativ inkişaf mühitini formalaşdıracaq stimullaşdırıcı mexanizmlərin geniş tətbiqi məsələsinə baxılmasını ön plana çəkir.

Müasir şəraitdə innovasiya potensialının formalaşdırılması zərurətləri

Azərbaycanda innovativ inkişafı təmin edəcək ideya və ixtiraların yaranması və kommersiyalaşdırılması üçün əlverişli mühit yaradılmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda innovativ inkişaf sahəsində olan qanunvericilik bazasının çatışmazlıqları da diqqəti cəlb edir. Hesab etmək olar ki, bu kimi mühüm problemlərin həllinə sistemli və onlar arasında əlqəlilyin yaradılması müstəvisində baxmaq daha əhəmiyyət kəsb edir. Birincisi, belə yanaşma kənar problemlərin yaranması zəruriliyindən şərtlənir və bu baxımdan:

- İnnovativ inkişaf üçün əlverişli şəraiti yaratmaq;
- Milli strukturda fəaliyyət göstərən institut və təşkilatların istiqamətini müəyyən etmək;
- Dünyanın bütün inkişaf etmiş ölkələrində formalaşan innovasiya sistemləri ilə əlaqələri genişləndirmək zəruridir.

İkincisi, müəssisə və təsərrüfat subyektlərində vacib olan daxili mühitin yaradılması əsasında innovasiya potensialının formalaşması mümkündür. Daxili və xarici (kənar) şərait müstəvisində əlverişli innovativ inkişaf mühitinin yaradılmasına birgə baxılmalı, onlar arasında səmərəli əlaqənin müəyyən edilməsi məsələsinə də xüsusi yanaşma olmalıdır. İnnovativ inkişafın bütün elementlərinin səmərəli fəaliyyət göstərməsini təmin edən zəruri

mühitin yaradılması üçün innovasiyaların həyata keçirilməsinin daxili və xarici amillərini inkişaf etdirmək və uyğunlaşdırmaq zəruridir. İnnovasiya məhsulu və yeniliklərin (biznes ideyalarının, innovasiya layihələrinin) yaradılması və həyata keçirilməsinin ən mühüm şərti – müəssisə və subyektlərdə müxtəlif resursların məcmusu kimi səciyyələndirilən potensialın formalaşdırılmasıdır [10]:

- ⇒ İntellektual mülkiyyətlə bağlı resurslar (texnoloji sənədlər, patentlər, lisenziyalar, innovasiyaların tətbiqi üzrə biznes-planlar, innovasiya proqramları);
- ⇒ Maddi-texniki baza (təcrübə-cihaz bazası, müasir texnoloji və informasiya avadanlığı, sahə resursları);
- ⇒ Maliyyə resursları;
- ⇒ Yüksək ixtisaslı mütəxəssis və elmi kadr potensialı;
- ⇒ Zəruri infrastruktur sistemi (elmi-texniki tərəqqi, konstruksiyaların işləmələrinin bölmələri, yeni məhsulun marketinq şöbəsi, patent-hüquq şöbəsi, informasiya şöbəsi)
- ⇒ İnnovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan digər resurslar.

Təcrübə göstərir ki, innovasiyaya meyilli şirkətin yaradılması mərhələsində sahibkarlar sadalanan resursların bütün növlərinə malik olmaya da bilərlər. Lakin, onların mövcudluğunun zəruriliyini dərk etmək və innovasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsində tam həcmdə onları əldə etməyə çalışmaq son dərəcə vacib şərtidir. Fəaliyyətdə olan müəssisə və şirkətdə innovasiya strategiyalarının və layihələrin effektiv həyata keçirilməsi innovasiya potensialının əsas komponentlərinin olmasını tələb edir. Bu halda sadalanan resurslar şirkətin elmi-texniki, istehsalat-texnoloji, maliyyə-iqtisadi və kadr potensialları kimi strukturlaşdırıla bilən ümumi resurs potensialının bir hissəsini təşkil edə bilər. Bütün qeyd olunan amillər göstərir ki, innovasiya potensialı müəssisə və subyektin ümumi potensialının bir hissəsi kimi çıxış etməlidir [9]. Bütün bunlara baxmayaraq, innovasiya potensialı konsepsiyası yalnız maddi komponent, indiki halda isə resursların məcmusu kimi dəyərləndirilə bilməz. Belə potensial hədəf vəzifəsinin həyata keçirilməsinin daxili imkanlarının həmişə xüsusiyyəti kimi çıxış etməlidir. İnnovasiya potensialı dedikdə, belə fəaliyyət üçün zəruri resursların mövcudluğu ilə yanaşı, onlardan səmərəli istifadə üçün imkanların olması da nəzərə alınmalıdır. Bu imkanlar ilk növbədə, müəssisədə zəruri innovativ inkişaf mühitinin yaradılması ilə bağlı olmalıdır. Nəticə etibarilə, müəssisənin innovativ inkişafı (həm fəaliyyət göstərən, həm də yaradılan) bir çox hallarda innovasiya məhsulunun yaradılması (kommersiyalaşdırılması) üzrə onun imkanlarını xarakterizə edən innovasiya potensialı və mühitinin səviyyəsi ilə müəyyən edilməlidir. İnnovasiya potensialının olması elmi-texniki fəaliyyətin nəticələrinin səmərəli kommersiyalaşdırılması və innovativ strategiyaların həyata keçirilməsi üçün zəruri və vacib şərtidir. Müvafiq proseslərin bütün elementlərinin səmərəli fəaliyyət göstərməsi və elmi ixtiraların kommersiyalaşdırılmasının həyata keçirilməsi üçün əlverişli xarici şəraitin yaradılması da zəruridir. Xarici mühit amilləri yeni institutların yaradılması və mövcud institusional strukturların transformasiyası, onların funksiyalarının, fəaliyyət modellərinin və digər institusional strukturlarla qarşılıqlı fəaliyyət mexanizmlərinin dəyişdirilməsi ilə bağlıdır. Hər bir ölkənin iqtisadiyyatının innovativ inkişafına kömək edən institusional bazar strukturlarının məcmusu milli innovasiya sistemi hesab olunur. XX əsrin 80-ci illərindən başlayaraq innovasiya sistemlərinin yaradılması dünyanın bütün inkişaf etmiş ölkələrinin dövlət siyasətinin başlıca prioriteti olmuşdur.

Milli innovasiya infrastrukturunun yaradılması və inkişafı

Milli innovasiya sisteminin mühüm tərkib hissəsi kimi innovasiya infrastrukturunu, institutları və təşkilatları çıxış edir. Onlar biləvasitə elmi-tədqiqat nəticələrinin yeni məhsullara, ETTKI-lərin (elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işləri) nəticələrinin kommersiyalaşdırılmasına keçidinə yardım edirlər. Belə bir infrastrukturun olması dünyanın

bütün inkişaf etmiş ölkələrində milli innovasiya sistemlərinin qurulmasının ən mühüm prinsiplial müddəalarından biri hesab olunur. İnnovasiya infrastrukturunu – müvafiq fəaliyyət iştirakçılarının innovasiya məhsullarının yaradılması və satışı üzrə müxtəlif resurslara çıxışı təmin edən və xidmətlər göstərən bütün alt sistemlərin məcmusuda hesab olunur. İnnovasiya infrastrukturunun əsas məqsədinə həm də kiçik innovasiya müəssisələrinin dəstəklənməsi daxildir. Müasir təcürbədə çıxış edərək innovasiya infrastrukturunun daha çox aşağıdakı alt sistemlərini ayırmaq olar:

- ⇒ İstehsal-texnoloji infrastruktur;
- ⇒ Maliyyə infrastruktur;
- ⇒ Məsləhət-konsaltinq infrastruktur.

Müasir təcrübə göstərir ki, innovasiya istehsalı sahəsində daha çox fəallığı həm iri şirkətlər, həm də kiçik innovativ firmalar həyata keçirirlər. İri şirkətlər bu fəaliyyət baxımından kifayət qədər vəsait və resurslara malik olub, bu sahədə beynəlxalq rəqabətin genişlənməsində əsas rol oynayırlar. Kiçik müəssisələr ümumiyyətlə tədqiqat mərkəzləri və universitetlər ətrafında formalaşır, yeni ideya, ixtira və biliklərin başlıca yaradıcısı olurlar. MDB ölkələrinin dünyanın inkişaf etmiş ölkələri ilə müqayisədə bu sahədə əldə olunan nəticələri hələ ki kifayət qədər deyildir [11]. Belə vəziyyət bir çox amillərlə bağlıdır:

- ⇒ ETTKİ mütəxəssislərinin bazarın ənənəvi və inkişaf tələblərinə diqqət yetirməməsi;
- ⇒ Səmərəli olmayan maliyyələşmə mexanizmləri;
- ⇒ Elmi-mühəndislik fəaliyyətinin təşkili üçün təcürbənün qanəedicisi səviyyədə olmaması.

Müvafiq ölkələrdə bir sıra islahatlar aparılırsa, lakin istehsal-texnoloji və informasiya infrastrukturunu yüksək səviyyədə inkişaf etməmişdir. İnnovativ inkişafın kommersiyalaşdırma mexanizmləri, bu sahədə lisenziyalaşdırma, sertifikatlaşdırma, patentləşmə kimi məsələlər müasir tələblərə uyğun deyildir. Buna görə də bir sıra ölkələrdə olduğu kimi MDB-də də innovativ inkişaf sahəsində bir çox ciddi problemlər mövcuddur:

- ⇒ İxtisaslı kadr potensialının və menecerlərin kifayət qədər olmaması;
- ⇒ Süni maneələr və bir sıra sahələrin fəaliyyətində qeyri-şəffaflığın mövcudluğu;
- ⇒ Yüksək texnoloji məhsulların idxalına və ixracına mane olan gömrük rejimi;
- ⇒ Texniki-infrasturkur sisteminin inkişaf etməməsi.

Bütün bu kimi hallar innovativ inkişaf sistemində və fəaliyyətinə təbii ki, təsir göstərir. MDB ölkələrində çox vaxt innovasiya fəaliyyət dövrünün mərhələləri lazımı qədər maliyyə, informasiya və infrastruktur təminatı ilə təmin edilmir. Bu, isə ilk növbədə, tədqiqat və inkişaf nəticələrinin kommersiyalaşdırılmasına başlayan təşkilat və müəssisələrə aid olur. Digər tərəfdən, innovasiya prosesinin əsas iştirakçıları arasında əlaqələrin təşkili və kommersiyalaşma münasibətləri kifayət qədər inkişaf etməməsi ilə nəzərə çarpır. Nəticədə, mövcud potensialdan lazımı qədər səmərəli istifadə edilmir, bu baxımdan da innovativ fəallıq və ölkənin texnoloji inkişaf göstəriciləri aşağı səviyyədə qalır. Müasir dünya dəyişməkdə, yeniləşən gələcəyə doğru sürətlə getməkdədir. Göstərmək lazımdır ki, artıq bu dəyişməkdə olan qlobal dünyada yüksək iqtisadi mövqə tutmaq üçün dəyişməli, daha dəqiqi, yeniləşməliyik. Yüksək yaradıcı, innovativ meyilli olmaq, ciddi elmi-tədqiqatlar aparmaq zərurətləri yaranır. Yeni dünya çağırışları ilə ayaqlaşmaq zərurətləri ön plana keçir, hər bir ölkə bu çağırışlarla ayaqlaşmaq üçün köklü islahatlar keçirməli olur. Bu məqsədlə yeni ideyaların həyata keçirilməsi və onların maliyyələşdirilməsi üçün platformalar, əlverişli mühit, mexanizmlər yaratmaq lazım gəlir.

Azərbaycanda da dövlət elm, iqtisadiyyat və sosial sahələri, müdafiə sistemini yeni qlobal çağırışlara doğru transformasiya etməkdədir. Elmi-texniki tərəqqi, dünyanın qloballaşmasının intensivliyi cəmiyyətdə keyfiyyətli dəyişikliklərə gətirib çıxarır. İnnovasiya təkrar istehsal növünü, sosial-iqtisadi münasibətlərin keyfiyyətini dəyişdirən proses kimi milli

sərvətin özünəməxsus forması, yığım meyarları və strukturu olan yeni innovativ iqtisadiyyat yaradır. Hazırda Azərbaycanda innovativ iqtisadiyyatın inkişafı gündəmdə öz aktuallığı ilə dayanmaqdadır. Bu baxımdan da istehsal artımının yüksəlməsi və innovativ inkişafın sürətlənməsi, intellektual mülkiyyətin güclənməsi ön plana çıxmaqdadır. Xüsusilə də ÜDM-in artımı elmtutumlu məhsul və xidmətlərin genişlənməsini və reallaşdırılmasını şərtləndirir.

Innovativ inkişafın tədqiqi göstərir ki, o sosial-iqtisadi xarakterli funksiyaları da yerinə yetirir. Ümumiyyətlə, innovativ inkişaf həm də təkrar istehsalə, əmək məhsuldarlığına və fəaliyyətin stimullaşdırılmasına təsir edir. Ölkədə innovasiya siyasəti sosial-iqtisadi siyasətin tərkib hissəsi olmaqla, innovativ inkişafa və onun stimullaşdırılmasına yönəldilmişdir. Dövlətin innovativ proseslərə təsirində sənaye müəssisələrinin kooperasiyasının stimullaşdırılması alətləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahədə artıq formalaşmış xarici təcrübə mövcuddur. Kanadada innovasiyaların birbaşa stimullaşdırılması vasitəsi kimi ölkə banklarında kreditlərin alınması və ya innovasiya prosesinin birbaşa maliyyələşdirilməsi zamanı dövlət təminatlarından istifadə olunur. Yaponiyada şirkətlərlə və tədqiqat mərkəzlərinin kordinasiyasını, dövlət-özəl əməkdaşlıq prinsipi əsasında özəl firmalarla birlikdə innovasiyaların yaradılmasını həyata keçirən hökumət elmi-tədqiqat institutlarının büdcə subsidiyalaşdırılması və güzəştli kreditləşdirilməsini tətbiq edir. Almaniyada yüksək qeyri-müəyyənlik dərəcəsi ilə səciyyələnən prioritet elmi istiqamətlər üzrə uzunmüddətli tədqiqatların birbaşa maliyyələşdirilməsi təcrübəsi mövcuddur. Təcrübə göstərir ki, innovativ inkişafda yüksək iqtisadi fəallıq dövlətin elmi-texniki sahədə aparıcı rolu ilə təmin edilir. O həm də milli prioritetlərin müəyyən edilməsində və stimullaşdırıcı mexanizmlər sistemi vasitəsilə innovativ inkişaf prosesinə fəal təsirdə öz əksini tapır. Bu baxımdan da innovativ inkişafın stimullaşdırılması sistemi iqtisadiyyat sahəsində iki məsələnin həllinə kömək etməlidir:

- ⇒ İnnovasiya komponentinin ümumi aktivləşməsi nəzərə alınmaqla iqtisadiyyatın yüksək texnologiyalı sektorlarının rəqabət qabiliyyətinin artırılması;
- ⇒ Beynəlxalq bazarlara çıxış imkanlarının genişlənməsi.

Ölkədə innovativ inkişaf üçün yaradılan mühit

Azərbaycanda son on il ərzində innovativ inkişaf və innovasiya layihələrinin əməli surətdə həyata keçirilməsi üçün iqtisadiyyatda əsaslı dəyişikliklər baş verməkdədir. Ölkə regionda bir növ bu sahədə aparıcı mövqeyi ilə də seçilir. İnnovasiya şəbəkələrində yaradıcılıq ideyaları ilə əlaqə və akademik mərkəzlərə yaxınlıq faydalı hesab olunur, bu da ixtira və yeniliklərin müvəffəqiyyətini şərtləndirir. İnnovasiya haqları (texnoparklar, klasterlər), akademik və tədqiqat institutları, onların və transmilli şirkətlərlə (SOCAR kimi) qarşılıqlı əlaqəsini təmin edən ekosistem formalaşır. Müasir şəraitdə milli investisiya sisteminin yaradılması və onun səmərəli fəaliyyəti ölkə iqtisadiyyatının dinamik və davamlı inkişafının həlledici amilinə çevrilir. Belə ki, cəmiyyətin müasirləşdirilməsinə yönəlmiş siyasətin formalaşdırılması və iqtisadiyyatın innovativ inkişaf növünə keçməsi müvafiq tədbirlər sisteminin işlənilməsi və onların əməli surətdə həyata keçirilməsini tələb edir. Belə ki, ölkə qarşısında biliklərə əsaslanan yeni və keyfiyyətə gələcək iqtisadiyyatı qurmaq vəzifəsi durur. Təcrübə deməyə əsas verir ki, biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat ölkənin iqtisadi inkişafı və dayanıqlığı üçün yaradılmış, beynəlxalq rəqabətə təsir edən, bilikləri yayan və istifadə edən iqtisadiyyatdır. Azərbaycan iqtisadiyyatının innovativ inkişafı nəticə etibararı ilə bu kimi vacib məsələlərin həllinə yönəlməlidir:

- ⇒ Ölkəmizin dünya iqtisadiyyatına fəal inteqrasiyası;
- ⇒ İqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılması;
- ⇒ İnnovativ inkişaf modelinə keçidin təmini;

- ⇒ Ölkənin mövcud xammal və resurs imkanlarından səmərəli istifadə səviyyəsinə nail olunması;
- ⇒ Elmi-texniki tərəqqinin nəticələrinin davamlı olaraq təcürbədə tətbiqi;
- ⇒ İqtisadi artım amillərinin strukturunun, habelə digər obyektiv və subyektiv amillərin iştirakı ilə milli innovasiya sisteminin yaradılması.

Ölkədə innovativ iqtisadiyyatın formalaşdırılması üçün elmlə istehsalat arasında əlaqələrin gücləndirilməsi, elmi-texniki nailiyyətlərin tətbiqi, o cümlədən elmi tədqiqatların bazarın tələblərinə uyğunluğunun yeni mexanizminin yaradılması tələb olunur. Azərbaycanda qəbul edilən gələcəyə baxış konsepsiyasında innovativ inkişaf xüsusilə diqqət mərkəzində saxlıılır. Burada müasir dövrdə innovativ inkişafın sürətlənməsi və keyfiyyətcə yeni müstəvidə genişlənməsi ilə bütün dünyada iqtisadi və təsərrüfat proseslərinin dəyişmə tempi, innovativ yeniliklərin yayılması, onların istehsal sahəsində tətbiqi zəruri hesab olunur. Əsasən də innovativ inkişafın getdikcə daha çox ölkənin innovasiya sahəsindəki nailiyyətlərdən, qabaqcıl texniki standartlardan və idarəetmədə yeni metodlardan yararlanmasına imkan verəcək baxışları irəli sürülür [1]. Ölkədə müasir iqtisadi modelin formalaşdırılmasında təhsil və elm sisteminin köklü şəkildə dəyişdirilməsi, əlavə və həyat boyu təhsil kimi komponentlərin əhəmiyyətinin artırılması, İKT və virtual tədrisin, kompyuter-şəbəkə biliklərinin rolunun yüksəldilməsi vacib hesab olunmaqdadır. Belə yanaşma yüksək ixtisaslı və peşəkar mütəxəssislərin və elmi kadr potensialının hazırlanması baxımından da önəmli hesab olunur. İnnovativ, elmtutumlu məhsul (xidmət) istehsalı, onun rəqabətqabiliyyətiliyinin yüksəldilməsi bu məsələlərin həlli ilə sıx bağlıdır. Digər tərəfdən, əsas missiyası yaradıcılığın, innovasiyaların stimullaşdırılmasına və bazarın tənzimlənməsinə dəstək olan əqli mülkiyyətin əhəmiyyəti də yüksək dəyərləndirilməlidir. İnformasiya-kommunikasiya texnologiya və vasitələrinin iqtisadiyyat və sosial həyatda daha geniş tətbiq olunması, iqtisadi və təsərrüfat münasibətlərinin müasir rəqəmsal texnologiyalar vasitəsi ilə həyata keçirilməsinin genişlənməsi ölkədə innovativ inkişafın sürətlənməsi baxımından önəmli hesab olunur.

Azərbaycanda qeyri-neft sənayesinin inkişafı, xüsusilə də innovativ inkişafı əsas diqqət mərkəzində saxlanmaqdadır. Belə ki, bu məqsədlə ölkənin malik olduğu təbii və iqtisadi resursların təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsinin genişləndirilməsi və onlardan istifadənin səmərəliliyi yüksəldilməsi öz vacibliyi ilə çıxış edir. Xüsusilə də sənaye müəssisələrində innovasiya yönümlü texnologiyaların tətbiqinin stimullaşdırılması, ixtisaslaşmış və ümumi təyinatlı sənaye şəhərciklərinin yaradılması islahatları həyata keçirilməkdədir. Həmçinin, iqtisadi rayonlar üzrə sənaye şəhərciklərinin və infrastrukturlarının yaradılması emal sənayesinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı dövlət investisiya siyasətində əsas istiqamətlərdən biri olaraq müəyyən edilmişdir. Bu məqsədlə də, hər bir iqtisadi rayonun potensialı nəzərə alınmaqla xüsusi iqtisadi zonalarının yaradılması və sənaye şəhərciklərinin təşkilinə başlanmışdır. Əqli mülkiyyət və fəaliyyətin nəticələrinin təşviqi, innovasiya və yaradıcılığa geniş investisiya qoyuluşu üçün əlverişli şəraitin yaradılması və intellektual mülkiyyətə əsaslanan kreativ iqtisadiyyatın davamlı inkişafı ölkənin iqtisadi inkişaf strategiyasında öz konkretliliyi ilə irəli sürülməkdədir [1; 2; 3].

Azərbaycanda innovativ inkişafın təmin edilməsində elm və bilik iqtisadiyyatının müasir tələblərə uyğun təşkili vacib hesab olunmaqdadır. Əksər dövlət sənədlərində və yol xəritələrində elmin inkişafı və onun innovasiya yönümlü tədqiqatlarının genişləndirilməsi zərurətləri irəli sürülməkdədir [1; 4; 5]. Bu baxımdan, ölkədə davamlı iqtisadi inkişafı təmin etmək, “bilik iqtisadiyyatı”nı formalaşdırmaq, elmtutumlu texnologiya, məhsul (iş, xidmət) yaradılmasını sürətləndirmək məqsədi ilə innovativ fəaliyyətin genişləndirilməsi əsas istiqamətlərdən birini təşkil etməlidir. Bu məqsədlə əlaqədar olaraq, elmin inkişafı yerli

xüsusiyyətlər və global meyillər nəzərə alınmaqla prioritetləşdirilməli və mütərəqqi dünya elminə səmərəli inteqrasiya prosesi genişləndirilməlidir. Əsasən də elmi infrastrukturun təkmilləşdirilməsi, bu sahədə mövcud olan maddi-texniki bazanın müasirləşdirilməsi və informasiya təminatı sistemlərinin elektron formaya keçirilməsi öz vacibliyi ilə çıxış edir. Həmçinin, elmin maliyyələşdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməli, bu baxımdan dövlət büdcə resursları ilə yanaşı, digər mənbələrin də cəlb olunması stimullaşdırılmalıdır. Elm və tədqiqat sahəsində fəaliyyət göstərən kadrların sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına qayğı artırılmalı, xüsusilə də gənclərin elmi fəaliyyətinin genişləndirilməsi üçün münbit şərait yaradılmalıdır. Azərbaycanda innovativ iqtisadiyyatın yaradılması üçün elm və istehsal arasındakı əlaqələr gücləndirilməli, tətbiqi elmi araşdırmaların bazarın tələbatına müvafiq aparılması üçün zəruri mexanizmlər yaradılmalıdır. Ölkə iqtisadiyyatının innovativ inkişafını sürətləndirmək üçün bu kimi dəstəkləyici tədbirlərə diqqət artırılmalıdır:

- İnnovativ fəallığın yüksəldilməsi ilə rəqabətqabiliyyətli məhsul (xidmət) istehsalının stimullaşdırılması;
- İnnovasiya fəaliyyətinin fəallaşması üçün zəruri mexanizmlərin tətbiqi;
- İnnovasiya potensialının səmərəli istifadəsi və inkişafının təmin edilməsi üzrə tədbirlər.

İnnovativ inkişafın təşkili və tənzimlənməsi ilə bağlı müasir hüquqi-normativ bazanın yaradılmasına ehtiyac yüksək olaraq qalmaqdadır. Həmçinin, ölkədə innovativ sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi və yeni fəaliyyət növlərinin təşkili və bu baxımdan məhsulların (xidmətlərin) istehsalı üçün əlverişli mühitin yaradılması vacib hesab olunur. Bununla yanaşı, qabaqcıl texnologiyaların transferi və mənimsənilməsi istiqamətində tədbirlərin gücləndirilməsi və müasir texnologiyaların işlənilməsi və tətbiqi üçün texnopark və innovasiya zonalarının yaradılması da əhəmiyyət kəsb edir. Müasir təcrübədən istifadə etməklə ölkədə informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun olaraq yeni bilik və texnologiyaların istifadəsini, mənimsənilməsini və yayılmasını təmin edən milli innovasiya sisteminin yaradılması prosesi sürətləndirilməlidir. Ölkədə innovativ inkişafın sürətlənməsi yüksək ixtisaslı və peşəkar kadr potensialının hazırlanması ilə bağlı olmalıdır. Bu məqsədlə aşağıdakı kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir:

- ✓ Ali təhsil müəssisələri üçün universitet şəhərciklərinin və müvafiq texnoparkların yaradılması;
- ✓ Bu tip müəssisələrin ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf tələblərinə uyğun bilik və bacarığa malik mütəxəssis yetişdirməsinə nail olunması;
- ✓ Ali təhsil müəssisələrinin tədqiqat-innovasiya mərkəzlərinə çevrilməsinə dəstək verən metodoloji bazanın hazırlanması;
- ✓ Ali təhsil müəssisələrində aparılan elmi tədqiqatların beynəlxalq tələblər səviyyəsinə uyğunluğunun təmin olunması;
- ✓ Elmi tədqiqat işlərinin nəticələrinin tədris prosesində və istehsalatda tətbiqinin təşkili;
- ✓ Elmin informasiya bazasının və təminatının gücləndirilməsi;
- ✓ Beynəlxalq elmi əlaqələrin dərinləşdirilməsi sahəsində tədbirlər genişləndirilməsi.

Ölkə başçısının son dövrlərdə innovativ inkişafın dərinləşdirilməsi və sürətləndirilməsi məqsədilə qəbul etdiyi hüquqi sənədlər öz əhəmiyyətliliyi ilə diqqəti cəlb edir [8]. Müvafiq sənədlərdə innovativ inkişafın sürətləndirilməsi üçün əsaslandırılmış strategiyasının hazırlanmasını öz vacibliyi ilə qabardılır. Müvafiq strategiyanın hazırlanması ölkənin innovativ inkişaf istiqamətlərinin müəyyən olunmasında və bu sahədə dövlət dəstəyinin gücləndirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Ölkədə innovativ inkişaf mühitinin yaxşılaşdırılması bu kimi mühüm amillərə də diqqətin artırılmasını ön plana çəkir:

- İnnovativ fəallığın artırılması üçün şəraitin münbitləşdirilməsi;
- Rəqabətqabiliyyətli və yeni məhsulların (xidmətlərin) istehsalının stimullaşdırılması;

- İnnovativ inkişafı təmin edəcək qanunvericilik və normativ-hüquqi bazanın yaradılması;
- İnnovativ potensialdan istifadənin səmərəliliyinin artırılması üçün dövlət və bazar tənzimləyici mexanizmlərinin tətbiqi.

Ölkədə innovasiya fəaliyyətinin geniş müstəvidə həyata keçirilməsi və bu məqsədlə də qeyri-neft sektorunun inkişafı üçün ölkə ərazisində xüsusi ərazilərin yaradılması strateji vəzifə kimi çıxış etməlidir. Artıq innovativ investisiyaların tətbiqi üçün əlverişli şəraitin yaradılması da əsas strateji məqsədlərdən biri kimi müəyyən edilməkdədir. İnnovativ istehsalı (xidməti) və rəqəmsal sektorları inkişaf etdirmək, biznesdə yenilik etmək istəyini aşılamaq üçün hər cür təşəbbüslərin dəstəklənməsi məqsəduyğun hesab olunur. İqtisadiyyatın dinamik və davamlı inkişafını, rəqabət qabiliyyətliyini və təhlükəsizliyini təmin etmək üçün investisiya qoyuluşlarında innovativ meyilliyinin yüksəldilməsi önəmli hesab olunur. Bütün bu baxışlar təbii ki, ölkədə innovativ inkişaf baxımdan əhəmiyyət kəsb etməklə, bu sahədə münbit mühitin formalaşdırılmasında önəmli rol oynayacaqdır. Qeyd etmək lazımdır ki, hazırda innovasiya fəaliyyətinin və proseslərinin çatışmayan ən əsas sahələrindən biri də vençur maliyyələşdirilməsidir. Həmçinin, bu baxımdan da bütün innovasiya proseslərini tənzimləmək, müəssisələrin innovativ fəaliyyətini yüksəltmək ilə bağlı qanunvericilik sənədlərinin qəbuluna ehtiyac varddır. İnnovativ inkişaf üçün əlverişli mühitin yaradılması bu kimi müsbət nəticələrin əldə olunmasına əsaslı şəkildə təsir edər:

- ⇒ Yerli müəssisə və təsərrüfat subyektlərinin məhsullarının rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsi;
- ⇒ İnnovativ inkişafı təmin edəcək hüquqi, iqtisadi və institusional mühitin təşkili;
- ⇒ Elmi-texniki və digər zəruri potensialın formalaşdırılması və onların innovativ istiqamətdə geniş istifadə olunması;
- ⇒ İqtisadiyyat sahələrinin inkişafında elmi və innovativ yönümün yüksəlməsi;
- ⇒ İnnovativ inkişafın iqtisadi vəzifələr yerinə yetirməsi ilə yanaşı, sosial problemlərin həllində də fəallığının yüksəlməsi;
- ⇒ İqtisadiyyatın diversifikasiyasının daha dərinləşməsi;
- ⇒ Milli müəssisə və təsərrüfat subyektlərinin beynəlxalq bazarlara inteqrasiyasının güclənməsi.

Mövcud təcrübə göstərir ki, dünyada ölkələrin inkişafı sürətləndikcə aşağı texnologiyalı və əməktutumlu emal sənayeləri (yeyinti, yüngül və mebel və s.) aparıcı mövqeyini orta texnologiyalı sahələrə (kimya, metallurgiya, gəmiqayırma, maşın və avadanlıq istehsalı və s.) verməkdədir. Artıq sənaye sektorunun ən son mərhələsində innovativ sahələrin üstünlükləri (elektronika, kompyuter istehsalı, əczaçılıq və kosmik sənaye və s.) xüsusilə diqqəti cəlb edir. Qlobal dünyada müəssisə və şirkətlərin istehsal zəncirlərinin mürəkkəbləşməsi inkişaf etməkdə olan ölkələrin beynəlxalq əmək bölgüsündə daha fəal iştirakı üçün yeni fürsətlər yaratmaqdadır. Son on illiklərin təcrübəsi deməyə əsas verir ki, sənayenin qlobal restrukturizasiyası nəticəsində elmi araşdırma, layihələndirmə, məhsul dizaynı və digər yüksək əlavə dəyər yaradan fəaliyyətlər tədricən inkişaf etməkdə olan ölkələrə köçürülür. Müasir şəraitdə sənayedə mövcud olan çağırışlar fonunda beynəlxalq bazarlarda qeyri-müəyyənliyin artması istər inkişaf etmiş, istərsə də inkişaf etməkdə olan ölkələri iqtisadi tənzimləmə fəaliyyətini artırmağa sövq edir. Beynəlxalq təcrübədə sənayenin innovativ inkişafına dəstək tədbirlərində bu kimi təsnifat xüsusiyyətlərini də görmək mümkündür:

- ⇒ Investisiyaların təşviqi və biznes mühitinin yaxşılaşdırılması;
- ⇒ Beynəlxalq ticarət və ixraca təşviqedicisi yanaşma;
- ⇒ Elmi biliklərin və peşə bacarıqlarının artırılması;
- ⇒ İnsan resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi;
- ⇒ İnfrastruktur sistemlərinin təkmilləşdirilməsi;

- ⇒ Xüsusi iqtisadi zonaların, sənaye parklarının və sənaye klasterlərinin yaradılmasına məqsədli yanaşma;
- ⇒ Texnologiyaların transferinin dəstəklənməsi və innovasiyaların təşviqi.

Bütün bu kimi dəstək verici tədbirlər içində texnologiyaların transferi və innovasiyaların təşviqi xüsusi əhəmiyyətliyi ilə frəqlənir. Əksər ölkələrdə həyata keçirilən innovasiyaların təşviqi üzrə siyasəti həmin ölkələrin inkişaf səviyyəsi və tədqiqat potensialına uyğun olaraq bu kimi istiqamətlərə görə bölmək mümkündür:

- ✓ Texnologiyaların transferi;
- ✓ Daxili texnoloji potensialın artırılması;
- ✓ Kiçik və orta müəssisələrin innovasiya yönümlü fəaliyyətinin gücləndirilməsi;
- ✓ Yüksək və orta texnologiyalar sahəsində yeni müəssisə və şirkətlərin ("start-up"lar) yaradılması və inkişafı.

Azərbaycanda son on ildə həyata keçirilən sənayeləşmə tədbirləri çərçivəsində hasilat sahələrində (neft-qaz, qızıl və s.) uğurlar əldə edilmişdir. Xüsusi ilə də sənayenin diversifikasiyası genişləndirilmiş, yeni istehsal gücləri istifadəyə verilmiş, müasir texnologiyalara əsaslanan rəqabətqabiliyyətli müəssisələr yaradılmışdır. Ölkədə müasir sənaye müəssisələrinin (Sumqayıt Texnologiyalar Parkı, Alüminium İstehsalı Kompleksi, Polad İstehsalı Kompleksi, Sumqayıtda neft-kimya sənayesi və s.) təşkili və fəaliyyəti təmin olunmuşdur [6]. Belə sənaye müəssisələrinin əksər hissəsi qeyri-neft sektoruna aid olunması ilə diqqəti cəlb edir. Müvafiq müəssisələrdə innovativ inkişaf üçün ilkin zəruri şərait yaradılmışdır. Son on ildə paytaxt və reionlarda bir çox emal sənaye müəssisələrinin (toxuculuq, geyim istehsalı, dəri məmulatları və ayaqqabı istehsalı, kağız və karton istehsalı, mebel istehsalı) fəaliyyəti də təmin edilmişdir. Həmçinin, kənd təsərrüfatının inkişafına diqqət artırılmış, region və bölgələrdə infrastruktur təminatının yaxşılaşdırılması ərzaq məhsullarının istehsalı sahəsində rəqabətqabiliyyətli yeni müəssisələrin yaradılmasına səbəb olmuşdur. Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun innovativ inkişafına dövlət səviyyəsində olan qayğı və diqqət artmaqdadır. Buna nümunə olaraq, sənayeləşmə prosesinin sürətləndirilməsində müvafiq institutların yaradılması, onların fəaliyyətinin genişləndirilməsi göstərilə bilər. Xüsusilə də yeni və yüksək texnoloji müəssisə və sənaye parklarının (Sumqayıt Texnologiyalar Parkı, Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı, Balaxanı Sənaye Parkı və Yüksək Texnologiyalar Parkı və s.) dövlətin biləvasitə dəstəyi ilə təşkili öz əhəmiyyətliyi ilə çıxış edir [5; 6].

Nəticə

Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun diversifikasiyası xüsusi zərurətə çevrilməkdədir. Bu amil bir sıra ənənəvi istehsal sahələri ilə yanaşı, ənənəvi olmayan, yeni innovativ istehsal sahələrinin qurulmasını da tələb edir. Xüsusilə də emal sənayesində yeni texnoloji sahələrin və istehsal güclərinin yaradılması üçün geniş imkanlar mövcuddur. Eyni zamanda, qeyri-neft sektorunda yeni müəssisələrin yaradılması zamanı yüksək ekoloji tələblərə cavab verən, enerjiyə qənaət edən texnologiyaların istifadəsi öz vacibliyi ilə qəbul olunmalıdır. Ölkədə qəbul olunan sənaye proqramında və müvafiq yol xəritələrində yüksək texnologiyaların tətbiqi ilə yeni istehsal sahələrinin fəaliyyətə başlaması başlıca prioritetlər sırasındadır. Məhz bu məqsədlə elektron avadanlıqların istehsalının genişləndirilməsi və əczaçılıq məhsullarının istehsalının qurulması imkanları nəzərdən keçirilməlidir. Sənaye sektorunun innovativ inkişafı bu sahədə yüksək ixtisaslı və peşəkar kadr potensialının hazırlanması və elmi təminatın yaxşılaşdırılması ilə birbaşa bağlı olmalıdır. İnnovativ inkişaf yeni sənaye və texnologiyalar parklarının yaradılmasını, o cümlədən sənaye məhəllələrinin təşkilini, xüsusi iqtisadi zonaların fəaliyyətinə və regionların sənaye potensialının artırılması istiqamətlərini də gündəmə gətirməkdədir.

Ədəbiyyat

1. “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” İnkişaf Konsepsiyası. Bakı – 2012 – 39 s.
2. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi. Bakı: - 2016.
3. Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi. Bakı: - 2016, - 96 s.
4. “Azərbaycan Respublikasında ağır sənaye və maşınqayırmanın inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi.” Bakı: - 2016. – 50 s.
5. Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı. Bakı: – 2014, – 16 s.
6. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı. Bakı: – 2019, – 181 s.
7. Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər. Bakı: - 2021.
8. Azərbaycan Respublikasında innovativ inkişaf sahəsində koordinasiyanın təmin edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı: 2019.
9. Ахмадеев А. М., Евтушенко Е. В. Мировой опыт устройства и функционирования венчурного фонда. //Вестник УГНТУ. Наука, образование, экономика. Серия экономика. № 1 (19), 2017.с.27-31
10. Баклыкова Е.А. Роль государства в инновационном развитии // Европейский журнал социальных наук» - 2015. - №3. 43-51.
11. Голиченко, О.Г. Национальная инновационная система: от концепции к методологии исследования // Вопросы экономики. - 2014. - № 7. С.53-67.

Юсиф Ариз оглы Агаев

Создание в стране инновационной среды развития ненефтяного сектора

Резюме

В современном мире особенно актуальным становится инновационный фактор развития стран. В мировой экономике инновационное развитие уже стало главной ведущей силой экономического развития. Современное и перспективное развитие Азербайджана стоит на повестке дня своей инновационной направленностью. Этот фактор выдвигается на первый план в программах и дорожных картах, принятых в стране за последнее десятилетие. В статье уделяется внимание инновационному развитию ненефтяного сектора, изучаются существующие экономические, правовые и другие условия в этой области. Выдвигаются идеи по развитию соответствующей сферы.

Ключевые слова: *инновационное развитие, инновационная среда и политика, механизмы поддержки*

Yusif Ariz Agayev

Creation of innovative development environment of non-oil sector in the country

Summary

The city is associated with enthusiastic people from to the world which having enjoyable. Already innovative development in the world economy has become the main leading force in economic development. Modern and promising development of Azerbaijan is on the agenda with its innovative orientation. This factor comes to the fore in the programs and roadmaps adopted in the last ten years. The article focuses on the innovative development of the non-oil sector, studies the existing economic, legal and other environments in this area. Ideas are put forward on the development of the relevant field.

Keywords: *innovative development, innovation environment and policy, support mechanisms*

Elmi redaktor: *i.f.d., dos. Y.Məmmədov*

Daxil olub: *01.04.2022.*

Çapa qəbul olunub: *11.04.2022.*